

Електронне наукове фахове видання "Державне управління: удосконалення та розвиток" включено до переліку наукових фахових видань України з питань державного управління (Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.11.2014 № 1279)

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

№ 8, 2015 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 347.19/346.2

Л. Ю. Снісаренко,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри державознавства і права
Національної академії управління при Президентові України, м. Київ

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА ФОРМА: ПОНЯТТЯ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЛЕГІТИМАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

L. Y. Snisarenko,
Candidate of Law, Associate Professor of the Department of Statebuilding and Law of the
National Academy of Public Administration, Office of the President of Ukraine

THE ORGANIZATIONAL-LEGAL FORM: DEFINITION AND PRACTICAL USE FOR LEGITIMATION OF ECONOMIC ACTIVITIES BODIES

Законодавство кожної країни має визначати стандартний перелік організаційно-правових форм юридичних осіб, оскільки це має істотне практичне значення для легітимації суб'єктів економічної діяльності та становлення інституційних засад суспільства. У статті проводиться аналіз суперечностей українського законодавства і практики застосування організаційно-правових форм в процесі легітимації юридичних осіб. Автором робиться висновок про незадовільність стану правового регулювання системи організаційно-правових форм суб'єктів економічної діяльності на рівні нормативно-технічного акту. Аналіз вітчизняних наукових досліджень проблеми визначення поняття та системи організаційно-правових форм показує неоднозначність підходів науковців до вирішення відповідних питань. Автором робиться висновок доцільності встановлення на законодавчому рівні максимально вичерпного переліку організаційно-правових форм юридичних осіб публічного права та юридичних осіб приватного права.

The law of every country should define a set of standard organizational-legal forms of legal entities. This provides essential practical use for legitimation of business entities institutional foundations of the society. The article analyses legislation contradictions and practice on legal entities organizational-legal forms in the process of legitimation of legal entities. The author concludes that the state of legislative regulation of the system of organizational-legal forms of business entities by normative-technical regulatory act is unsatisfactory. The analysis of national researches on definitions and systematization of organizational-legal forms of business entities suggests the differences in approaches of scientists in resolving of named questions. The author concludes that it is reasonable to regulate the exhaustive list of organizational-legal forms of legal entities of the level of law and carries out recommendations on legislation development.

Ключові слова: (5-8) система юридичних осіб, організаційно-правова форма юридичної особи.

Keywords: legal entities' system, organizational form of legal entity.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Важливість дослідження поняття організаційно-правової форми юридичної особи зумовлена його впливом на системність правового регулювання інституційних засад розвитку суспільства, оскільки встановлення чіткої і зрозумілої системи організацій створює належну основу інституційних змін, зокрема відповідної інституціалізації економічного розвитку.

З'ясування змісту поняття «організаційно-правова форма юридичної особи» має цілком прикладне значення, оскільки можливість різного тлумачення одного і того ж терміну веде не тільки до розбіжностей у його застосуванні, але й є одним із корупційних ризиків, що істотно впливає на якість адміністративних послуг з точки зору забезпечення реалізації законних прав суб'єктів господарювання, зокрема, в процесі легалізації юридичної особи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій щодо державного регулювання інституту організаційно-правової форми показує, що дана проблема була переважно предметом дослідження науковців з точки зору тлумачення відповідних норм законодавства в роботах І.М. Кучеренко, С.М. Грудницької, І.М. Спісобо-Фатєєвої, В.М. Кравчук, Л.В. Винара та ін. Проте, поза увагою залишилися практичні проблеми, пов'язані із застосуванням організаційно-правових форм юридичних осіб при їх легітимації, зокрема, при здійсненні державної реєстрації. Зазначене поняття залишається дискусійним в науці та неоднозначно застосовується на практиці, що негативно впливає на практику формування інституційних засад суспільства, в тому числі і економічного розвитку.

Цілями даної статті є аналіз правового регулювання організаційно-правових форм юридичних осіб, виявлення проблем застосування відповідних правових норм при легітимації суб'єктів економічної діяльності і надання практичних рекомендацій щодо удосконалення законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правильне визначення організаційно-правової форми суб'єкта має істотне практичне значення, оскільки впливає на інституціалізацію суспільного життя та забезпечує адекватну легітимацію господарюючих суб'єктів, що в свою чергу істотно впливає на забезпечення їх функціонування. Так, згідно з вимогами ст. 90 Цивільного кодексу України (надалі – ЦК) інформацію про організаційно-правову форму юридичної особи має містити її найменування [12], відповідне найменування має бути зазначене в установчих документах (ст.ст.87, 88 ЦК). При державній реєстрації юридичної особи заповнюється реєстраційна картка, в першу графу якої має бути внесена організаційно-правова форма, яка є однією із основних відомостей щодо юридичної особи, що вноситься до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців на підставі відповідного закону [10]. Згідно зі ст. 108 ЦК зміна організаційно-правової форми юридичної особи є припиненням юридичної особи шляхом перетворення. Отже, визначення організаційно-правової форми істотно впливає на правовий статус юридичної особи.

Аналіз законодавства показує неоднозначність застосування поняття організаційно-правової форми у контексті різних правових норм. Так, ст. 83 Цивільного кодексу України, яка має назву «Організаційно-правові форми юридичних осіб», не дає визначення цього поняття. Втім, законодавець у ч. 1 ст. 83 ЦК говорить: «Юридичні особи можуть створюватися у формі товариств, установ та в інших формах, встановлених законом». Із змісту цього положення часто роблять висновок, що тут визначається зміст поняття «організаційно-правова форма» і встановлюються такі організаційно-правові форми юридичних осіб, як «товариство» і «установа». Далі у ч.2 ст. 113 ЦК зазначається, що господарські товариства можуть бути створені у формі повного товариства, командитного товариства, товариства з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерного товариства. Тобто, юридичні особи, створені «у формі» господарських товариств можуть створюватися знову ж таки

«у формі» повного, командитного та інших товариств. Виникає питання про ідентичність понять «форма» та «організаційно-правова форма» у цих нормах ЦК. Слід погодитися з думкою І.М. Кучеренко, що поняття «товариство», як і «господарське товариство», «є організаційно-правовою формою, яка реально не існує, а об'єднує такі організаційно-правові форми, як акціонерні товариства, повні та командитні товариства, товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю, тобто які існують реально» [4, с.22].

Ускладнює з'ясування змісту поняття «організаційно-правова форма» і те, що законодавець поряд із цим терміном використовує також терміни «вид» і «тип», як водиться, не даючи їх визначення. Так, ч. 4 ст. 83 ЦК говорить про «види товариств або установ», ч. 2 ст. 85 ЦК – про особливості правового статусу «окремих видів невідприємницьких товариств», ч. 3 ст. 83 ЦК – про «особливості правового статусу окремих видів установ». А ст. 5 Закону «Про акціонерні товариства» [5] поділяє їх на «за типом» на публічні і приватні, зазначаючи що зміна «типу» не є перетворенням товариства.

Суперечливо регулює відповідне питання і Господарський кодекс України (далі – ГК) [2]. Зокрема, ст. 63 Господарського кодексу України за назвою «Види та організаційні форми підприємств» не визначає поняття «вид» і «організаційні форми». Тут дається перелік тільки «видів» підприємств, який до того ж містить різнопорядкові поняття: як реально існуючих суб'єктів, так і узагальнюючі категорії. Наприклад, конкретна юридична особа може діяти як приватне підприємство, а от підприємство колективної власності, – це узагальнююча категорія, яка включає декілька різновидів юридичних осіб. При цьому за змістом ст. 63 «організаційні форми» не визначені.

Далі за текстом ГК зміст понять «види» поділяються на інші «види», наприклад, ГК виділяє види господарських товариств (які у ЦК названі «формами»), види кооперативів та ін. Так, підприємства колективної власності поділяються на: виробничі кооперативи, підприємства споживчої кооперації, підприємства громадських та релігійних організацій, інші підприємства, передбачені законом. При цьому зазначені в переліку підприємства не ідентифіковані як «організаційні форми» або «види», проте відповідні статті глави 10 ГК встановлюють, що і вони, в свою чергу, можуть поділятися на «види».

Досить часто законодавець уникає вживання термінів «форма» або «вид». Так, ч. 8 ст. 73 ГК просто встановлює, що державні унітарні підприємства діють як державні комерційні підприємства або казенні підприємства, не уточнюючи, чи є останні «видами», або «організаційно-правовими формами». При цьому ч. 4 ст. 73 ГК встановлює, що найменування державного унітарного підприємства повинно містити слова «державне підприємство», а ч. 6 ст. 76 ГК зобов'язує зазначити у найменуванні казенного підприємства слова «казенне підприємство». Якщо тлумачити буквально, то, оскільки казенні підприємства є підвидом державних унітарних підприємств, в їх назвах мають бути зазначені і слова «державне підприємство», і слова «казенне підприємство». З іншого боку виходить, що державне комерційне підприємство не зобов'язане у назві ідентифікувати себе як «комерційне». Це свідчить про відсутність єдиного підходу і низький рівень юридичної техніки законодавця. На нашу думку, правильним було б викладення ч. 8 ст. 73 таким чином: «Державні унітарні підприємства діють в таких організаційно-правових формах: державне комерційне підприємство і казенне підприємство». Тоді неопортібно було б окремо встановлювати вимоги про включення в найменування відповідних «слів», оскільки загальна норма ст. 90 ЦК зобов'язує вказувати у найменуванні юридичної особи її організаційно-правову форму. Крім того, останні зміни до ст. 77 ГК свідчать про введення в обіг терміну «казенне комерційне підприємство», що навряд чи відповідає змісту і цілям діяльності казенного підприємства. У висновку Головного науково-експертного управління Верховної Ради було обгрунтовано вказано, що за змістом ГК, зокрема ч. 3 ст. 76 і ч. 1 ст. 137, казенне підприємство має створюватися як некомерційне. Проте це зауваження не було враховано. Отже, питання про організаційно-правові форми державних унітарних підприємств ще більш ускладнилося.

Єдина глава ГК яка містить конкретні положення щодо «виду» і «організаційно-правової форми» - глава 12 ГК. Ст. 119 «Види об'єднань підприємств» виділяє відповідні види: господарські об'єднання, державні чи комунальні господарські об'єднання. Ст. 120 «Організаційно-правові форми об'єднань підприємств» відносить до таких є асоціацію, корпорацію, концерн і консорціум.

По-різному підходять до визначення організаційно-правових форм юридичних осіб і закони України, до яких відсилають згадані вище кодекси. Позитивним прикладом може бути ч. ст. 1 Закону «Про громадські об'єднання» [8], яка встановлює, що громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка.

Достатньо зрозумілою була і ст. 6 Закону України «Про благодійництво і благодійні організації», який нині втратив чинність [6], згідно з якою благодійні організації утворювалися в таких організаційно-правових формах: членська благодійна організація; благодійний фонд; благодійна установа; інші благодійні організації (фундації, місії, ліги тощо). А от чинний Закон «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [7] містить «види благодійних організацій»: благодійне товариство, благодійна установа чи благодійний фонд. При цьому закон не визначає, чи вважається «благодійна організація» організаційно-правовою формою юридичної особи.

Таким чином, ми бачимо, що з точки зору невизначеності правового регулювання щодо «організаційно-правових форм» юридичних осіб підхід ГК поділяти «види» на «види» в принципі подібний до підходу ЦК, в якому «форми» діляться в одних випадках на «види», а в інших – на «форми», внаслідок чого і в інших законодавчих актах існують різні підходи до визначення видів і організаційно-правових форм юридичних осіб. Проте, чітке розмежування цих понять є важливим для їх практичного застосування. Зокрема, у найменуванні юридичної особи зазначення організаційно-правової форми є обов'язковим. А от про вид юридичної особи її назва (яка є частиною найменування) «може містити інформацію» [10], тобто зазначення виду не є обов'язковим.

В умовах відсутності на рівні законів України зведеного переліку всіх організаційно-правових форм, також переліків юридичних осіб публічного і приватного права, державні реєстратори змушені користуватися Статистичним класифікатором організаційних форм суб'єктів економіки [11]. Зазначений класифікатор є не нормативно-правовим, а нормативно-технічним актом, і на жаль, недосконалим. Зокрема, з назви цього акту випливає, що він стосується організаційних форм суб'єктів економіки, але поряд з господарюючими суб'єктами у ньому опинилися політичні партії, громадські організації, профспілки, релігійні організації і навіть органи державної влади і органи місцевого самоврядування, які безпосередньо не можуть бути віднесені до суб'єктів економіки, тим більше, що останнє поняття у законодавстві не визначене. Окрім цього, у класифікаторі в якості організаційно-правових форм фігурує значна кількість узагальнюючих категорій, які не позначають конкретних юридичних осіб, а використовуються для позначення окремих груп юридичних осіб, як то «державне підприємство», «господарське товариство», «релігійні організації» та ін. Тобто іншими словами тут ми бачимо ту ж відсутність єдиного підходу до визначення організаційно-правових форм юридичних осіб, що і в згаданих вище законодавчих актах. Це тягне проблеми на практиці. Наприклад, якщо виникає необхідність створити благодійний фонд, державні реєстратори часто змушені засновників зазначити у реєстраційній картці і в статуті найменування на зразок «Благодійна організація «Благодійний фонд «Добродій»». Справа в тім, що згаданий класифікатор не містить такої організаційно-правової форми як «благодійний фонд», там є тільки «благодійна організація». З іншого боку, згаданий вище Наказ Міністру дозволяє не вказувати вид організації у назві, але тоді виникає проблема індивідуалізації юридичної особи. Крім того, внаслідок змін у законодавстві щодо визначення організаційно-правових форм виникають проблеми, коли у статуті юридичної особи і у виписці з реєстру виявляються різні найменування, що викликає необхідність доказування ідентичності найменування.

В наукових дослідженнях, як і в законодавстві, у питанні організаційно-правової форми немає єдиного підходу. Більшість авторів визначають це поняття як «сукупність пов'язаних між собою елементів (ознак)» [4, с. 19]. Проте, справа все-таки не у визначенні поняття, а у визначенні системи або конкретного переліку організаційно-правових форм юридичних осіб, виходячи з єдиного підходу. Так, С.М. Грудницька критикує намагання представників цивільного підходу встановити вичерпний перелік організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права, як таке, що веде до порушення прав членів. При цьому автор пропонує такі організаційно-правові форми підприємств як: приватно-публічні і публічні, прості і складні, загальногосподарські і локальні [3, с.235-236]. Така позиція є чисто теоретичною і не враховує труднощів, з якими стикаються суб'єкти при їх легітимації на практиці, оскільки відсутність чітко визначеної у законодавстві організаційно-правової форми юридичної особи робить неможливою її державну реєстрацію або змінює «підганяти» статус під іншу організаційно-правову форму, що часто веде до негативних наслідків і порушення прав засновників або самої юридичної особи. Прикладом може бути практика перереєстрації у 2007-2009 рр. садівничих товариств в обслуговуючі кооперативи, оскільки в законодавстві була відсутня відповідна організаційно-правова форма, що призвело до численних зловживань, зокрема, заволодіння керівництвом новостворених обслуговуючих кооперативів власністю садівничих товариств. Така практика була припинена розпорядженням КМУ від 30.09.2009 р. № 1180-р. Проте пробіл у законодавчому регулюванні правового статусу садівничих товариств досі призводить до того, що вони вимушено підводяться під організаційно-правову форму громадської організації, що веде до порушення прав їх членів. Тому слід погодитися з Г.В. Атаманчук, який застерігає проти протиставлення свободи і впорядкованості, оскільки це «в реальному житті людей веде до обмеження самої свободи», та підкреслює значення адекватних організаційних форм для ефективного функціонування об'єктів державного управління, оскільки тільки повне юридичне визначення їх статусу «дозволяє самоконституюватися у суспільній системі, придати публічності своїм діям, напрямом, змісту та формам діяльності» [1, с. 92].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. З викладеного можна зробити наступні висновки про незадовільність нормативно-правового регулювання системи організаційно-правових форм юридичних осіб у законодавстві України. Не можна назвати нормальним той стан, коли єдиним узагальнюючим актом, в якому визначені існуючі в Україні організаційно-правові форми юридичних осіб є Статистичний класифікатор. Тому для створення належної основи для впорядкування правового регулювання як публічно-правових інституцій, так і юридичних осіб приватного права слід на рівні законодавчих (а не підзаконних і, тим більше, не на рівні нормативно-технічного акту) узагальнити і систематизувати організаційно-правові форми, в яких можуть

реально функціонувати суб'єкти економічної діяльності, які функціонують юридичні особи публічного і приватного права. Перспективним напрямком подальших досліджень є систематизація організаційно-правових форм юридичних осіб публічного права.

Список використаних джерел.

1. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления. – М.: Изд-во «Омега-Л», 2014. – 525 с.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - N 18, N 19-20, N 21-22. - Ст.144 (з наступними змінами).
3. Грудницькая С.Н. Хозяйственная правосубъектность государственных предприятий: проблемы теории и практики: моногр./ С.Н. Грудницькая; НАН Украины, Ин-т экономико-правовых исследований. – Донецк: Юго-Восток, 2011. – 428 с.
4. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: Монографія. – К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. – 328 с.
5. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 № 514-VI [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/514-17>
6. Про благодійництво і благодійні організації: Закон України від 16.09.1997 № 531/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/531/97-%D0%B2%D1%80>
7. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>
8. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4572-17/para84#n84>
9. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців: Закон України від 15 травня 2003 року N 755-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/755-15/>
10. Про затвердження Вимог щодо написання найменування юридичної особи або її відокремленого підрозділу: Наказ Міністерства юстиції України від 05.03.2012 № 368/5[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0367-12>
12. Про затвердження Статистичного класифікатора організаційних форм суб'єктів економіки: Наказ Державної служби статистики України від 29.09.2014 № 271 [Ел. ресурс]. – Режим доступу. - http://ukrstat.org/uk/norm_doc/2014/271/271_2014.htm
13. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

References.

1. Atamanchuk, G.V (2014). Teoriya gosudarstvennogo upravleniya [Theory of Public Administration], Omega-L, Moscow, Russia
2. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Economic Code of Ukraine, Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 18, 19-20, 21-22, p. 144.
3. Grudnitskaya, S.N. (2011). Khoziaystvennaya pravosub'yektnost gosudarstvennyh predpriyatiy, Yugo-Vostok, Donetsk, Ukraine.
4. Kucherenko, I.M. (2004). Organizatsiyno-pravovi formy yurydychnykh osib pryvatnogo prava, Institut Derzhavy i Prava, Kyiv, Ukraine.
5. Verkhovna Rada of Ukraine (2008), The Law “On Joint-Stock Companies”, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/514-17>
6. Verkhovna Rada of Ukraine (1997), The Law “On Charity and Charitable Organizations”, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/531/97-%D0%B2%D1%80>
7. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law “On Charity and Charitable Organizations”, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>
8. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law “On Public Institutions available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4572-17/para84#n84>
9. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law “On State Registration of Legal Entities and Persons – Entrepreneurs”, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/755-15/>
11. Ministry of Justice of Ukraine (2012) “On Approval of Requirements on Legal Entity Name Writing”, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0367-12>
12. State Statistic Service of Ukraine (2014), “On Approval of Statistic Classificatory of Organizational Forms Of Economic Entities”, available at: http://ukrstat.org/uk/norm_doc/2014/271/271_2014.htm
13. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Civil Code of Ukraine, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Стаття надійшла до редакції 20.08.2015 р.

ТОВ "ДКС Центр"